

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Статья посвящена выявлению особенностей художественного перевода в современной лингвистике. В работе систематизированы и обобщены теоретические исследования перевода в языкознании. Проанализированы основные проблемы художественного перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, проблема художественного перевода, литература, контекст, функции перевода.

This article is devoted to examining the peculiarities of the artistic translation in modern linguistics. The paper summarized and generalized theoretical research in translation. The basic problems of artistic translation are analysed.

Key words: literary translation, the problem of artistic translation, literature, context, translation feature.

Протягом останніх десятиліть спостерігається особливо інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Основними причинами цього явища є певне тяжіння світової спільноти до інтеграції. Відбувається жвавий обмін у галузі кіноіндустрії. Хоча, мабуть, доцільніше було б сказати, що відбувається інтенсивний наплив західної кіно- та літературної продукції на наш ринок. Все це значною мірою зумовлює розвиток перекладознавства, адже будь-яка галузь чи то науки, чи то культури, чи то соціального життя вимагає певного підходу, розуміння, адекватності з боку іншомовних партнерів. Дуже часто при перекладі наукової, технічної чи то економічної літератури перекладач наштовхується на певні реалії, які не зрозумілі нашому читачеві і взагалі не мають відповідників у нашій мові. В таких випадках завдання перекладача полягає в тому, щоб якомога точніше, зрозуміліше і стисліше відтворити їх у нашій мові. Звичайно, не завжди вдається досягнути всього одразу — інколи доводиться жертвувати стислістю, вдаючись у описове пояснення тієї чи іншої лексеми; інколи доводиться просто замінити їхню реалію на таку, що певною мірою перегукується з на-

шою, має спільні з нашою ознаки, тим самим викривлюючи певною мірою зміст оригіналу. Проте, незважаючи на все це, певні сторони перекладу залишаються мало дослідженими.

Література займає особне місце серед інших видів мистецтв. На відміну від музики та малярства, які впливають на людей різних національностей безпосередньо, через зір і слух, що притаманні всім здоровим людям, літературний твір інколи стикається із значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм мовної системи, відмінної від мовної системи автора твору. На жаль, полілінгвізм і навіть білінгвізм зараз явище скоріше виключне, ніж розповсюджене. Тоді на допомогу приходять переклад, тобто такий вид творчості, в процесі якого твір, який існує в одній мові, відтворюється в іншій [8:655].

Актуальність цієї статті зумовлена назрілою необхідністю детального аналізу перекладу художніх творів, їхніми проблемами та особливостями та вивчення особливостей художнього перекладу, оскільки ця проблема — вкрай важлива у сучасному мовознавстві. Знання іноземних мов дає величезну можливість не тільки прочитати твір в оригіналі, але ще й оцінити, може, навіть насолодитися роботою перекладача.

Метою роботи є дослідження художнього перекладу.

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

- 1) систематизувати й узагальнити результати досліджень, присвячених художньому перекладу у лінгвістиці;
- 2) виявити основні проблеми художнього перекладу;
- 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Питання перекладу завжди хвилювало талановитих людей, особливо І. Я. Франка, Л. Українку, М. Коцюбинського, М. Рильського, В. Коптілова, О. Федорова та ін.

Переклад посідає особливе місце у літературному процесі. Кожен вид літератури послуговується певним видом перекладу. Зокрема, художня література послуговується художнім перекладом. Художній переклад — один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить, певним чином міжкультурної) взаємодії. Горький казав: "...література всего легче и лучше знакомит народ с народом" [1; 115]. Фактично, переклад є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами, без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті.

Художній переклад — особливий вид перекладу, оскільки він є не точна передача змісту, а “ відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови“ [6; 3]. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як “першоелемент” літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або — суміш уламків різних теорій [6; 7].

Важливим у процесі перекладу є також вибір твору, який найчастіше обумовлений внутрішніми потребами сприймаючої літератури, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, її здатністю певним чином (інтеграційно чи диференційно) зреагувати на його художні особливості [3; 129]. Перекладацька діяльність особливо активізується у періоди переходу до нової стильової формації, у періоди нестійких літературних норм і кризових явищ у панівній до цього часу стилістиці. Тоді літературі необхідно заповнити існуючі в її еволюційному потенціалі пробіли. За таких умов найяскравіше проявляється функція перекладу як зв'язки між літературами.

У художньому перекладі розрізняються окремі підвиди перекладу в залежності від приналежності оригіналу до визначеного жанру художньої літератури. Як такі підвиди виділяються переклад поезії, переклад п'єс, переклад сатиричних творів, переклад художньої прози, переклад текстів пісень і т. д. Виділення перекладу творів того чи іншого жанру в особливий підвид перекладу носить умовний характер і залежить від того, наскільки істотний вплив робить специфіка даного жанру на хід і результат перекладацького процесу [5; 95].

Одна з проблем художнього перекладу — *співвідношення контексту автора і контексту перекладача*. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то ідеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її “вторинне”, “наведене” сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу [8; 655]. Тобто якщо переважають дані літературного

походження, то йдеться про контекст перекладача. Таким чином, художній переклад обумовлений не лише об'єктивними факторами (конкретно-історичним літературним каноном, нормативним обиходом), але й суб'єктивними (поетикою перекладача). Жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки сама мовна система приймаючої літератури за своїми об'єктивними даними не може досконалим передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Тут також заміщена особистість перекладача, який при перекодуванні тексту обов'язково випустить щось зі змісту, а також його схильність продемонструвати чи не продемонструвати усі особливості оригіналу [4].

Наступна, співвідносна з попередньою, проблема художнього перекладу — *проблема точності та вірності*. Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смисловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, й це призводить до певної зміни його якостей. Поетичний твір — єдність ідей, образів, слів, звукопису, ритму, інтонації, композиції. Не можна змінити один компонент, щоб це не вплинуло на загальну структуру твору. Зміна одного компоненту обов'язково спричинює зміну усієї системи. Художній твір повинен перекладатися “не від звуку до звуку, не від слова до слова, не від фрази до фрази, а від ланки ідейно-образної структури оригіналу до відповідної ланки перекладу” [7; 260]. У поетичному перекладі чіткіше відображається ця перекладацька концепція. Спроба відтворити у поетичному творі всі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, отже необхідно визначити, які елементи в даному творі є головними, і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи або звертаючи неістотну увагу на інші.

Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку, перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого — вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невідомими до того часу поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому — розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних на-

ціональних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем [11; 414]. Як зазначає В. Левик, переклад повинен звучати як оригінальні вірші, і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [9: 376]. В. Левик порівнює перекладача з талановитим актором: яку б роль не грав актор, його завжди впізнають, і в той же час публіка захоплюватиметься тим, як вдало йому вдалося перевтілитися в граний ним образ. Залишаючись самим собою він повинен з кожною новою роллю пропонувати своїм глядачам щось нове, не властиве для нього особисто. Так само й у творчості поета-перекладача: він повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи, нові форми, нові стилі, але водночас в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль.

Ще Максим Рильський з приводу поетичного перекладу писав: “Вважаю неможливим, як дехто цього вимагає, щоб автор поетичного перекладу, отже й сам поет, цілком забув про себе, цілком підкорився індивідуальності іншого поета. Це навіть, здається мені, небажано: таким способом можна стерти пилок з крилець того метелика, що зветься поезією” [10; 240].

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку, він є продуктом міжлітературної комунікації, але в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу. Традиційно вважалося, що основною функцією перекладу є посередницька функція, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу, або розуміла національно-літературний процес надто прагматично, а значить, однобоко [2]. До перекладу ставилися вимоги найадекватнішої передачі іншонаціональних цінностей, тотожності перекладу до оригінала, існувала дилема перекладу “вірного і некрасивого” та “вільного і красивого”.

Як прояв міжлітературного контакту його можна вважати прикладом “впливу”, або сприйняття. У певних літературних ситуаціях активізується творча функція перекладу. Це відбувається в умовах тісної літературної спільності, яку утворюють дві чи кілька літератур і в рамках якої функціонує частковий чи повний білінгвізм чи полілінгвізм, підсилений певною мірою білітературності чи полілітературності. Це

стосується російської, української та білоруської, чеської та словацької, сербської та хорватської літератур. В таких умовах відбувається активізація партнерського ставлення перекладача до оригіналу, обумовлена прагненням до актуалізації художніх цінностей оригіналу в історико-літературній системі приймаючої літератури. Інформаційна функція відступає на другий план, а перше місце займає двомірна, подвійна, тобто вища, збагачена рецепція оригіналу [4].

Оригінальний твір і його переклад сприймаються як два різні твори. Таке сприйняття виливається у двомовні видання, які дають читачам можливість якнайповніше порівняти оригінал і переклад, прослідкувати, а можливо, й проаналізувати роботу перекладача, оцінити цю роботу з позицій точності і вірності, прослідкувати художні прийоми і засоби, якими подібні чи відрізняються оригінал і переклад. Звичайно, такі видання розраховані на двомовного читача і пропонують останньому зайняти партнерську чи навіть певною мірою творчу позицію по відношенню до оригіналу та його автора.

Переклад також може мати двоїсту літературну приналежність, як це можна спостерігати в слов'янській міжлітературній спільності, зокрема, в міжлітературній спільності східних слов'ян, серед літератур народів колишнього СРСР, а також в спільності літератур Британських островів та деяких інших. У всіх цих випадках існують об'єктивні передумови для того, щоб переклад деяких творів функціонував у двох чи кількох національних літературних системах і набув, таким чином, статус двоїстої чи множинної літературної приналежності. Втім, двоїста приналежність перекладу — явище не дуже розповсюджене [4].

Отже, працюючи над проблемою перекладу, можна зробити висновки:

1) художній переклад — один з найнаглядніших проявів міжлітературної (і значить, певним чином міжкультурної) взаємодії;

2) співвідношення контексту автора і контексту перекладача, проблема точності і вірності художнього перекладу потребують подальшого розвитку;

3) практичне значення роботи полягає у тому, що цей доробок може бути застосований у перекладацькій практиці, на лекціях з курсу “Основи перекладознавства”, “Вступ до перекладознавства”, “Переклад усного та писемного мовлення” тощо, а також при укладанні навчальних програм для спецкурсів та спецсеминарів з практики перекладу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Горький М. Собрание сочинений / Максим Горький. — М., 1955. — Т. 30 — С. 115.
2. Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода / Дюришин Д. // Проблемы особых межлитературных общностей. — М., 1993.
3. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Дюришин Д. — М., 1989.
4. Дюришин Д. Художественный перевод в межлитературном процессе / Дюришин Д. // Проблемы особых межлитературных общностей. — М., 1993.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода / Комиссаров В. Н. — М., 1999.
6. Коптілов В. Першотвір і переклад / Коптілов В. — К., 1972.
7. Коптилов В. И вширь и вглубь / Коптилов В. // Мастерство перевода. — М., 1973. — В. 9. — С. 260.
8. Краткая литературная энциклопедия. — М., 1968. — С. 655.
9. Левик В. В. О точности и верности / Левик В. В. // Перевод — средство взаимного сближения народов. — М., 1987. — С. 376.
10. Рильський М. Зібрання творів: у 20-ти томах / Рильський М. — К., 1987. — Т. 16. — С. 240.
11. Эткинд Е. Поэзия и перевод / Эткинд Е. — М. — Л., 1963.